

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS

SECTIO JURIDICO-POLITICA
CURNAT S. EREKY ET E. POLNER

A
CSALÁDFENNTARTÁS ELVE
LEGUJABB JOGUNKBAN

IRTA
MENYHÁRTH GÁSPÁR

TOMUS XV,
FASC. 3.

S Z E G E D, 1 9 4 1

A M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM ÉS A ROTHERMERE-ALAP TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA
A M. KIR. FERENC JÓZSEF-TUDOMÁNYEGYETEM
BARÁTAINAK ÉGYESÜLETE

50281

I.

A nagy francia forradalomból szabadság és egyenlőség nevek alatt született ikertestvér eszmék a múlt század negyvenes éveiben a magyar gondolatvilágban is kitermelték a reform korszakban fogant magzatjukat.

Ekkor szüntettük meg az adomány rendszert meg az úrbériséget s az 1848: XV. t. c. kimondta elvileg „az ősiség teljes és tökéletes eltörlését“, miáltal vagyoni- és öröklési jogunk kifordult addigi valójából a nélkül, hogy az így keletkezett réseket betömhették volna, amiben — s ez a mentsége az akkori idők törvényhozásának — bizonyára csak a gyorsan bekövetkezett és végzetes eredményekre vezetett események akadályozták meg.

Különösen az ősiség eltörlése — értve ősiség alatt a régi törvényes öröklési rendet — volt kihatással vagyoni és öröklési jogunk sorsára, s ami — tárgyunk szempontjából nézve azt — a családfenntartás alappilléreinek kidőlését jelentette.

Meg nem cáfolható igazságnak olvashatjuk le ugyanis történetünk lapjairól, hogy az ősiség, ha talán nem is fakadt a családiasság gondolatából, hanem az ország védelmének és a nemesség birtoklásának szükségességéből, lényegében magánjogi intézmény volt és a vérek és családbeliek vagyoni oltalmát jelentette a mindenkori birtokossal szemben, 1848-ig a megyei birtokosságot nagy erőben tartotta fenn és eltörlése a birtokos családokat, „melyek — ahogyan az az Országbírói Értekezleten is mondatott — a históriát tovább fűzték“, a pusztulás útjára vetette.

Lehet ugyan eltérés a felfogások között a tekintetben, hogy ez sajnálni való-e vagy sem. Hiszen a társadalom s végül is a nemzet szempontjából egynek látszhatik, hogy az ú. n.

történeti családok fűzik-e tovább a históriát vagy más egyre-másra kicserélődő, de vagyonilag is jól megalapozott családok csinálnak új történetet és úgy lehet egyre megy, hogy a vagyon a nemzet egyedek egyikének vagy másikának kezében van-e, ha a nemzeti vagyon állaga nem fogy, hanem, ha nem is gyarapszik, de legalább is megmarad.

Magam azonban csak ahhoz a felfogáshoz csatlakozhatom, s a történelemből is ennek helyességét olvasom ki, amely a nemzeti társadalom erejét a hosszabb életű családok által látja biztosítottnak. Csak olyan családokban fejlődhet ki és nőhet meg egészséges családi szellem, legyenek azok akár a földet szerető és művelő családok s elsősorban ezek, de legyenek akár iparos, kereskedői vagy a szellemi munkában előjárók, amelyekben a kései unokák ősökre tekinthetnek vissza, kiknek erényei lelkesíteni tudják őket s amelyekben a vallásos érzés, erkölcsi emelkedettség és hazafiúi gondolkodás apáról-fiúra száll s amelyeknek ilykép saját történetük íródik meg. A történetileg kialakult jótékony családi szellem teszi az ezzel eltelt egyedeket fogékonnyá mások szenvedései iránt; ez teszi megértővé az egyest embertársai céljaival szemben. Ilyen, multtal bíró családok válnak a társadalmi élet iskolájává s a társadalmi életben betöltött szerep révén a nemzet politikai életében is egészséges és erős tényezővé.

Futó homokon, melynek szemei hirtelen gördülnek ide-oda, nem lehet büszke palotát építeni.

*

Amde ássuk medrét a család jelentősége körül felfakadó gondolatok szerte csapongó áriának és nehogy szertelent látszassunk markolni, mutassunk arra, amit meg kívánunk fogni.

Mert nagy határ a családvédelem, amelyet egy nap alatt be sem lehet járni. Megelégedhetünk azzal, ha ennek a nagy területnek csak egy részét kíséreljük meg átlátni.

Azt tűztem ezért magam elé, hogy összeszedem mai jogunkban mindazt a magánjogi intézményt, mely a családvagyon egybentartását, a valaki által hátrahagyott vagyonnak nemzedékeken keresztül hosszabb időn át az ivadékok kezében megmaradását s ebben és azáltal a család fennmaradá-

sának célját szolgálja átmérve azokat itt-ott legalább is nagyjában a helyességnek és célravezetőségnek a mérlegén és hogy rálássunk jogunk irányára.

Ilyenről ugyanis csak újabb, sőt igazában csak legújabb jogunk tud az ősiség eltörlése óta; mert 1848 után családfenntartó intézményül csak az ország mágnásai és előkelői romlásának elhárítására és a fekvő jószágok önkényes elidegenítésének és elpazarlásának megfékezésére az 1687. évi decretum 9. cikkével s az 1723:L. t. c.-el a köznemesekre is kiterjedő erővel intézményesen beállított családi hitbizomány, meg a hitbizományi helyettesítés maradt. Ezek elsője is mindössze egy néhány főúri család nevének és tekintélyének megőrzését biztosította; másodika pedig ritka jelenség és legföllebb egy emberöltőre tartja meg egy kézben az öröklött vagyont.

A szabadságharc végzetes kimenetelével országunkra nehezedett osztrák absolut uralomtól ránk parancsolt osztrák törvények s különösen a természetjogi iskola hatását magán viselő ausztriai általános polgári törvénykönyv az örökségeket szétporlasztó öröklési rendjével mindenre inkább voltak alkalmasak, mint a családvagyon egybentartására s tehát a családok fenntartásának szolgálására.

Az Országbírói Értekezlet bölcsesége átmentette ugyan az öröklött vagyon kategóriájában s az ebben való törvényes öröklésben, az ági öröklésben az ősiség alap gondolatát s ezzel a családfenntartás elvét is, csak hogy azok nélkül a nagyjában és egészében kétségtelenül idejüket mult intézményi biztosítékok nélkül, amelyek ezt a családvagyon egybentartására a multban célravezetővé tették; minélfogva az ági öröklés egymagában a családfenntartás szempontjából, minthogy a végrendekezés szabadsága erre is kiterjed, hatásában lefokozott értékül maradt ránk.

II.

Abban a harcban, melyet a régi közösségi — családias jogi felfogással szemben az egyedi érdekek szemléletén nyugvó szabadság és egyenlőség eszméi megvívta — miként láttuk — utóbbiak lettek győztesek.

De mint a botor győzők rendszerint, ezek is kiméletle-

nül taposták le vesztes ellenfelüket. Ezzel maguk vetették el végzetük magját s a mag ha nem is máról-holnapra, de csirába szökkent és kikelt. Nem kellett hozzá egy századnyi idő és eszmélni kezdtek szomorú tapasztalatok árán arra, amire egyesek idejében figyelmeztettek, hogy a szabadság nagy ideája, mely magánjogi vonatkozásban a vagyon fölött, úgy élők között, mint halál esetére a szabad rendelkezésben való-sult meg, legfőlebb a kötelesrész intézményében találva némi korlátra, megingatta a földet a család lába alatt. Mert ha a föld portékává vált, könnyelmű gazda kezéből hamarosan kicsúszott.

Az egyenlőség elvének megvalósulása pedig a szülői vagyonnak kis darabokra szaggatására s igen sokszor elár-verezésére vezetett, hogy az osztályostársak megosztozhas-sanak. S a család földje más oldalon ilykép csúszott ki a csalá-d lába alól úgy, hogy a történeti családok egy szép napon arra ébredtek, hogy egyebük sem maradt mint történetük.

A földnek megmozdulása azonban nemcsak a családokat érintette fájdalmasan, hanem az súlyos nemzetgazdasági hátrányokkal is járt, mert tönkretette a nagy- és közéggaz-daságokat.¹

A nagy eszmék, melyeknek diadalma mámorba ringatta a XIX. század elejének elméit, a családfenntartás alapjainak szétmállasztásával nemzeti veszedelmek rémeit hozták világra még mielőtt eltelt volna a század, mely őket megérlelte.

A bajok láttán egészen természetes volt, hogy az orvos-lás kezdetben a betegség tüneteinek kezelésére irányult.

Mi elkezdtek az állami telepítések megindításával az 1894: VI. t. c.-ben, mely 3 millió forintot bocsátott a föld-mívelésügyi miniszter rendelkezésre (11. §.) mezőgazdasággal foglalkozók telepítésére. Ebben a törvényben annál a szoros összefüggésénél fogva, mely a telepítés célja s a cél megvaló-sításának eszköze, a telepítvényi ingatlanok a telepes családja kezében hosszabb időn át megtartása között van, szükségkép

¹ Mesterien foglalja össze mind e bajokat Európa négy államára (Franciaország, Németország, Ausztria és Schweiz) vonatkozólag Dr. Justus Wilhelm Hedemann: „Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert.“ c. kitűnő munkájának 1930-ban megjelent II. Rész első felében. 3. §.

megcsillámlik a családfenntartás gondolata. A törvénynek az a rendelkezése, hogy a telepes telepítvényi ingatlanát a tulajdonjognak az első telepes nevére történt bekebelezésétől számított tizenöt éven belül másnak mint törvényes leszármazóinak vagy házastársának bármikor elidegeníteni akarná, a kincstárt telekkönyvileg biztosított elővásárlási jog illeti meg, vitathatatlanul bennfoglaltatik a vagyonnak legalább is egy időre a család kezén való megtartás gondolata, s így a családfenntartás eszméje.

Ennek a törvénynek elgondolását tovább fejleszti az 1911:XV. t. c., mely egyrészt a Magyar Földhitelintézet a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet közreműködésével alapított „Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetsége“ cégű intézetet, melynek üzletkörébe elsősorban ingatlan feldarabolásoknak, telepítéseknek és más birtokpolitikai intézkedéseknek a földművelésügyi miniszter által jóváhagyott tervek alapján való keresztül-vitele, valamint az ezekkel a műveletekkel, szintűgy — amire külön mindjárt rátérek — az 1907:XLVI. t. c.-el kezdeményezett munkásházak építésével kapcsolatosan felmerülő hiteligényeknek kielégítése tartozik, jelentékeny anyagi támogatásban részesítette és egyéb kedvezménnyel is felruházta; másrészt pedig hatékonyabban igyekszik a telep helyének a családban megtartását biztosítani, amennyiben az államnak e törvény szerint már nem elővásárlási, hanem visszavásárlási jogot ad, többek között abban az esetben is (6. §. 8.), ha a telepes elhal és örökösei nem egyeznek meg abban, hogy közülök melyik legyen a telephely tulajdonosa és e visszavásárlási jog csak a telephely első megszállásától számított ötven év után szűnik meg, kivéve, ha a telephely vételára, vagy a vételár kifizetése céljából felvett kölcsön teljesen törlesztve van (6. §.) .De a családfenntartást szolgálja a törvény azzal a rendelkezésével is, hogy egyfelől állami telepeken haszonbérleti alapon nyugvó telepítést is lehetővé tesz és pedig ötven évnél nem rövidebb időre szólólag (10. §.); másfelől pedig, hogy a földművelésügyi minisztert felhatalmazta a törvényben meghatározott korlátolt forgalmú birtokokon a tulajdonos kérelmére haszonbérleti alapon nyugvó telepítés engedélyezésére (11. §.).

Egy további lépés, melyet törvényhozásunk felfogásom szerint a családfenntartás gondolatában megtett, a gazdasági munkásházak építésének állami támogatására alkotott 1907. évi XLVI. t. c. meghozatala volt.

Bár nem sok, amit a törvény nyújtott, inkább csak alapozási munkát végzett, mert a munkásházak létesítőit mindössze azzal kívánta támogatni, hogy egyrészt a jogi és műszaki előmunkálatokat díjtalanul, lehetőleg állami közegekkel rendelte végeztetni, másrészt pedig, hogy segílyt nyújtott a telekvásárlásra és a felülepítmény létesítésére fordított tőke évi törlesztése egyrészének elvállalásával (1. §.); de azzal a rendelkezésével, hogy a létesített munkásház ebbeli jellegének a vételár, illetőleg a kölcsön törlesztésének tartamára fennálló telekkönyvi kitüntetését rendelte el és hogy ez alatt az idő alatt mentesítette a házat a vételárból vagy a létesítésre adott kölcsönből eredő követelések kivételével a végrehajtás alól és hogy azt az elidegenítés és terhelés tilalma alá helyezte és bérbeadását is megtiltotta (7. §.), kétségtelenül a családi ház védelmét és a családfenntartást szolgálta amint azok létesítésére nyújtott segílyével családi tűzhelyeket igyekezett alapítani.

Érdeemes olvasni azt a — majdnem úgy mondhatni — költői szárnyalású indokolást, mellyel a törvény alapjául szolgáló javaslatot benyújtója alátámasztotta s ahol egyebek között helyesen mutatott rá arra, hogy „a munkáslakás kérdése egyike azon problémáknak, amelyeknek helyes megoldása a nemzeti állam közgazdasági és társadalmi alapozásával összefügg“ és érdemes az elolvasásra az akkori képviselőház munkásügyi bizottságának jelentése is, mely nemes versenyre kel a miniszteri indokolással, azoknak a társadalompolitikai és nemzeti szempontoknak hangsúlyozott kiemelésében, amelyek a gazdasági munkásházak építésének állami támogatását megokolttá teszik.

Hiányául irandó a törvénynek, hogy a munkásházak örökösödésének kérdését nem rendezte, hanem az általános elvtisztázását a polgári törvénykönyvre bízta, amelynek javaslata azonban erről úgy látszik elfeledkezett.

Megfontolandó kérdésnek mutatkozik, hogy a középbirto-
tok terjedelmét meg nem haladó mezőgazdasági jószág egy-

ségben tartására a M. J. (Magánjogi törvénykönyv javaslata) 2138. §. rendelkezéséhez hasonló intézkedés nem volna-e felveendő a gazdasági munkaházra is arra az esetre, ha a község nem biztosítaná maga javára a visszaváltást, amikor több örökös nem tud megegyezni arra nézve, hogy kinek kezén maradjon az s méginkább, ha az a visszaváltási jog már megszűnt, figyelemmel arra is, hogy e visszaváltási jog a törvényben különben sincs biztosítva s csak az indokolás mutat rá, hogy ez szerződésileg kiköthető?

III.

Mindezek eddigéig azonban jobban inkább csak a készülő idők méhében rejtőzködő változások előhírnökeiként ismerhetők fel, mintsem hogy bennük a családfenntartás alapfalaikat lássuk.

Ráeszmélésnek mondhatjuk ezeket az intézkedéseket arra, hogy az emberi egyedek egyenlősége, az egalité csak jelszó, mely az emberek természettől való és gazdasági helyzetükkel adott egyenlőtlenségét nem hogy megszüntetni képes volna, hanem inkább kimélyíti az által, hogy ami az erőseknek válik hasznukra, az a gyengét kiszolgáltatja a gazdaságilag erősebbnek és hogy a liberté is csak bizonyos határokon belül érvényesülhet, azokon túl pedig többet árt, mint használ.

A telephelyek és a munkaházak csak kis mértékben és csak ideig-óráig szolgálják a családfenntartás elvét.

Elhatározóbb lépés volt feléje az 1917. évi 1820. M. E. sz. rendelettel létesített „haditelek“ és az 1920. évi 6650. M. E. sz. rendelettel elhatározott „vitézi telek“ intézményének beállítása, amely rendeleteket azután az 1920: XXXVI. t. c. hatályukban fenntartott. Különösen a vitézi telek, melynek létesítését elrendelő intézkedésről igen találó helyességgel jegyezte meg Kolosváry Bálint „A birtokreform és magánjogunk“ cím alatt 1923. január 15.-én tartott első akadémiai székfoglalójában, hogy „a mának földjébe régi jogunk adomány rendszerének erkölcsi és szellemi értékét árasztotta át“, de a haditelek is kifejezetten szolgálják a családfenntartás gondolatát.²

² Rámutat erre is Kolosváry B. most idézett dolgozatában és

Mindkét intézmény ugyan elsősorban érdemekért és pedig a haza védelmében szerzett katonai érdemekért a haza el nem múltó hálójának jeléül, a vitézi telek pedig még azon túl további közszolgálatok teljesítésének kötelezettségével járó jutalom; de az elidegenítési és terhelési tilalomban, ami törvénynél fogva terheli e telek tulajdonosát, benne van a család kezében való megtartás s így a családfenntartás elve.

Mindkét intézmény azonban részint különleges rendelkezésük miatt, részint pedig azért, mert csak kis számban valósulhattak meg, egyetemesebb cél betöltésére alkalmas nem lehetett.

A nemzeti közvéleményben pedig egyre jobban terjedt el az a vágy és törekvés, hogy a nemzetfenntartó elem gazdasági helyzete lehetőleg minél szélesebb területen alapoztassék meg és hogy akik az akkor és ma is még alig múlt idők szomorú tanúságai szerint a haza érdekében-vér- és életáldozattal bizonyultak tartóoszlopoknak, azok és családjuk a jövő számára megerősödve megtartassanak.

Ez indította a törvényhozást arra, hogy a már a nemzetgyűlés előtt feküdt és a családi otthon védelmére is intézkedéseket tartalmazó törvényjavaslatnak letárgyalása és törvényerőre emelkedése előtt — bizonyára mert előre tudni annak sorsát nem lehetett — az 1920:XXIX. t. c.-el lehetővé kívánta tenni a halasztást nem tűrő esetekben házhelyek kijelölését és kishaszonbérletek alakítását és e végből felhatalmazást adott a földm. miniszternek e tárgyban a már említett javaslat alapelveinek figyelemben tartásával rendelet útján való intézkedésre és arra is, hogy a családi otthont védő szabályokat is, amelyekről a javaslat is intézkedett ugyancsak rendelettel állapítsa meg.

E törvényi felhatalmazás alapján a m. kir. kormánynak 1920. október 5.-én kihirdetett s ugyan e napon életbe lépett 8420. sz. rendelete a családi otthon védelme tárgyában úgy intézkedett, hogy a törvény alapján kiosztott házhelyeket a földmív. min. engedélye nélkül sem egészben, sem részben elidegeníteni, megosztani, bérbe vagy haszonbérbe adni, megter-

„Neue Entwicklungstendenzen des ungarischen Immobilienrechtes“ c. értekezésében. (Acta litterarum etc. Tom. I. Fasc. 2. Szeged 1923.)

helni, használatát vagy haszonélvezetét másnak átengedni nem szabad és ezen felül végrehajtás alá is csak köztartozás vagy a rendeletben tüzetesen körülírt követelések (minő a törvény alapján fennálló eltartási- vagy tiltott cselekményből eredő, a földmív. min. jóváhagyásával keletkezett, az ingatlanon átvételkor rajtmaradt követelés 11. §.) erejéig lehetett.

Mielőtt azonban a rendelet nagyobb terjedelemben végrehajthatott volna, a nemzetgyűlés meghozta és 1920. dec. 7-én életbelépett a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó 1920: XXXVI. t. c., mely VIII. fejezetében (70—77. §.) a családi otthon védelme tekintetében elgondolásában szép és üdvös, de amint mindjárt látni fogjuk, gyakorlatilag nem sok eredménnyel járt részletes szabályokat tartalmazott. 70. §-ában mindjárt elvül mondta ki, hogy az állam e törvénynek alapján azért juttat egyeseknek ingatlanokat, hogy részükre *állando családi tűzhelyet tartósan* biztosítson és e célból ezeket az ingatlanokat különös jogszabályok oltalma alá helyezte elrendelvé a külön jogszabályok oltalma alatt állásának a tkvben hivatalból történő feltüntetését, hogy senki ne hivatkozhasse arra, hogy az ingatlanok ezt a minőségét nem ismerte.

A családfenntartás célját különösen az ingatlanoknak családi birtokká nyilvánítása útján gondolta a törvény megvalósíthatónak, s ezekre vonatkozik főként a különös oltalom. E részben a törvény egyfelől *elrendelte* az egyeseknek — az arany vagy ezüst vitézségi éremmel kitüntetetteknek, hadirokkantaknak, hadiözvegyeknek és hadiárvánoknak — kedvezmények alkalmazásával juttatott ingatlanoknak *családi birtokká nyilvánítását*, másfelől megengedte, hogy az ingatlan tulajdonosa egyéb akár az 1920: XXXVI. t. c. alapján szerzett, akár más, de korlátolt terjedelmű ingatlanait is családi birtokká nyilváníttathassa.

A családi birtok tekintetében megadott különleges oltalom pedig, ami biztosítja a családvagyon megtartását, abban áll, hogy *a)* megterhelni, köztartozásokat kivéve, csak az erre rendelt szerv hozzájárulásával lehet, *b)* egészben vagy részben elidegeníteni, bérbe- vagy haszonbérbeadni, használatát vagy haszonélvezetét másnak átengedni csak az illetékes szerv hozzájárulásával szabad (71. §.); *c)* végrehajtás alá is csak szűk korlátok között lehet vonni s ilyenkor is csak, ha

a végrehajtást szenvedőnek más vagyonából a követelés nem volt behajtható, állaga pedig még ebben az esetben is csak akkor, ha a követelés a családi birtok kétévi várható hasznából előreláthatóan nem volna kielégíthető. (72. §.)

Ezt az oltalmat kiegészíti a törvénynek az a rendelkezése, mely a családi birtokról való végintézkedést is korlátok közé állítja, amennyiben az örökhagyónak csak azt a szabadságot biztosítja e részben, hogy ivadékai között osztályt tehet, házas-társának özvegyi ellátását szabályozhatja, végül, hogy törvényes öröklésre jogosult lemenők, házastárs és szülők nem létében a törvényes öröklésre hivatott rokonok egyikét örökössé nevezheti. (73. §.) Kétségtelenül a 48 előtti ősi vagyonnak bizonyos mértékig való felélesztése lebegett a törvényhozó szeme előtt.

De amikor a törvény a családbirtok öröklésére a törvényes öröklés szabályait rendelte irányadóknak, azzal megnyitotta útját nemcsak a családi birtok elaprózásának, hanem az osztozkodó családtagok megélhetését alig biztosító hányadrészek széthullásában és megosztozni nem tudás esetében az idegen kézre jutásnak s vele a családvagyon elpusztulásának és a családfenntartás elve kialvásának is. És olyan bonyolult jogi kérdések bozótjával találta volna magát szemben adott esetben a bírói gyakorlat, pl. öröklés esetén, ha elárvezerésre került volna a sor, hogy azon nagyon nehéz lett volna átvergődnie. Mert hogy egyebet ne említsünk, és amire a törvény nem gondolt, mi történt volna a családi birtok jelleggel ily esetben? Azonban de strigis, quae non sunt... Bízást nyugton hagyhatjuk ezeket az aggodalmakat annál is inkább, mert a családi birtok intézménye ma már a történeté; mert az 1936: XI. t. c. 113. §. szerint e törvénynek hatályba lépése után ingatlant családi birtokká nyilvánítani nem lehet.

A törvényhozó előtt sem volt az ismeretlen, hogy a családi birtokká nyilvánítás a törvényi oltalmakkal felszerelve sem elég hatékony a családfenntartás szolgálatára, ha a család tagjainak családi érzülete nem elég erős és a törvény helyes elgondolását nem segítik valóra válni családi otthonuk tartós biztosítására.

Ezért a törvény ahhoz a kiegészítő eszközhöz nyult, hogy a családi birtok létesítésekor, vagy később is annak átvétele-

kor megengedte a családi birtok tulajdonsa részéről annak kikötését, hogy a családi birtok öröklés esetében, mint oszthatlan egész szálljon egy örökösre, tehát az oszthatatlan családi birtokban az ú. n. paraszt hitbizomány létesítésére gondolt, bízva abban, hogy az megértésre is talál.

A törvény meghozatala óta az 1936. év végéig eltelt tizenhat esztendő tapasztalata azonban azt mutatta, hogy népünk lelkében ez az elgondolás nem vert gyökert, amennyiben ez alatt az idő alatt mindössze egy ilyen oszthatatlan családi birtok létesült.³ Része volt ebben kétségtelenül s talán főként annak, hogy a magyar nép lelke idegenkedik attól a gondolattól, hogy egyik gyermekét a többivel szemben előnyösebb helyzetbe juttassa.

Méginkább útját állta az oszthatatlan családi birtok népszerűvé válhatásának az, hogy a családi birtokot átvevő örökös örökösársait osztályrészeikre nézve kielégíteni tartozik, ami súlyos és igen sokszor el sem viselhető terhek átvételét jelentené; továbbá a törvénynek az a rendelkezése, hogy ha nem akad olyan jogosult, aki az oszthatatlan családi birtokot átvenné, vagy átvehetné, az az államra száll; már pedig ennek gyakrabban előforduló lehetősége van a családi birtoknál, mint egyéb örökségeknél annál fogva, mert a törvény bizonyos személyeket ki is zárt az öröklésből.

Mindezekre tekintettel azt lehet és kell mondanunk, hogy a családi otthonnak, a családi vagyonnak s ez által a család fenntartásának az a módja és eszköze, melyet a földbirtok helyesebb megoszlásáról rendelkező törvény földbirtokpolitikai elgondolásában célba vett, írott malaszt maradt.

IV.

A jognak mintegy lélektanához tartozik azonban, hogy csak abban nyugszik meg, amit jól végzett el; az a reform, amely nem sikerült, új elgondolásra serkenti és új munkára készíti.

³ L. az 1936: XI. t. c. alapiául szolgált törvényjavaslat indokolását a 78. §-hoz. Említi e tényét Östör József is: Új hitbizományi jogunk. Magyar Jogi Szemle. 1936. 3. sz. 87. l.

Vonatkoztatom ezt úgy a családi birtokra, mint messzebb terjedőleg mind arra, amit a mult század magánjogának iránya és egyes állomásai a családfenntartás szempontjából jelentek.

A mult század⁴ magánjogának individualisztikus szemléleti módja merev ellentétben a korábbi időknek családias, sőt ezen túlmenőleg nemzetségi tekinteteket figyelemben tartó felfogásával az egyénnek önmagában álló érdekeit tartotta szem előtt. Igyekezett tehát mindazt félreállítani az útból, ami az egyén, az egyed érdekeivel ellentétben áll.

Ebbe a körbe esik, — ha talán nem is egészen és csakis az egyénre való tekintetből — a családi hitbizományok fölött is a lélekharang megkongatása nálunk a mult század negyedik évtizedében és újra fellángolólag a hetvenes években. Szerencsére józan önmérsékletünk nem engedte, hogy ennél több is történjék. Ebben legalább nem kell önkárunkon tanulnunk, mint ahogyan jártak a franciák és részben a németek is s ami még elkövetkezik bizonyára ott is, ahol még csak ma eveztek ki az individualisztikus liberalizmus hullámmzó tengerére.

Amint már korábban említettem is, jóformán ez maradt meg egy néhány történeti család érdekében régebbi jogunk családfenntartó intézményei közül.

Messze elvezetne tárgyamtól, ha azokat a kérdéseket akár csak érinteni is kívánnám, melyek a családi hitbizományok megengedhetősége és eltörlése vagy fenntartása s utóbbi tekintetben azoknak mily terjedelemben és mértékben való fenntartása körül nem annyira jogi, mint inkább nemzetgazdasági és birtokpolitikai szempontokból felvethetők és megoldandók.

Törvényhozásunk különben is a legközelebbi multban az 1936. évi XI. t. c.-el oldotta meg, általánosságban helyesen és megnyugvást keltően, ezeket a kérdéseket olykép, hogy magasabb állami, nemzeti, közgazdasági és földbirtokpolitikai érdekekre tekintettel csak átalakította a megvult családi hitbizományokat; mert ugyanezek az érdekek egyszersmind ellene szólnak azok teljes megszüntetésének.

Helyesen és bölcsen mondja minket e helyen érdeklőleg a törvény alapjául szolgált javaslat min. indokolása, hogy „a nagy történelmi multtal bíró, erős faji és nemzeti hagyo-

mányokkal telített családok gazdasági erejének viszonylagos megtartása fontos nemzeti érdek.”

Ugyanazok az okok és célok azonban, melyek a régi családi hitbizományokat életre hívták és azokat átalakítottan fenntartandóknak javallják: egyszeremind azt is kívánatosnak mutatják családfenntartási célokból is, hogy új hitbizományok is létesülhessenek s ezért meg is engedi helyesen a törvény ilyeneknek jövőben is alapítását, amennyiben az a közérdek követelményeivel összhangban van. (65., 66. §)

Bármennyire szolgálja is a családi hitbizomány a családfenntartás elvét és célját, az kevés számú családot bír csak állandósítani.

A nemzeti társadalom és a nemzeti lét megerősödése és jövőjének egészséges, biztos alapra helyezése érdekében az a kívánatos, hogy minél több olyan családja legyen a nemzetnek, melyek a hazai föld nagy részét állandóan kezükben bírják tartani, s a haza földjének szeretetében a faji és nemzeti érzést, a haza szeretetét is nemzedékről nemzedékre átszállítani és megerősíteni képesek. „Kínában négyezeréves földművelő családok négyezer esztendő óta dolgoznak ugyanazon a földön s tartják fenn a nemzeti létet és kultúrát”.⁴

Bizonyára ez az elgondolás vezette törvényhozásunkat akkor, mikor bár elsősorban birtokpolitikai okokból, t. i. a mezőgazdálkodás céljára s az ily jellegű gazdálkodás folytonosságának biztosítására szolgáló kisbirtokoknak céljuktól való elvonása és felaprózódásuk megakadályozására, de másodszorban a kisbirtokos családok fenntartása céljából, minthogy a családi birtok intézménye gyökeret verni nem tudott, a családi hitbizományhoz egészen közel álló „hitbizományi kisbirtok” intézményét a már említett 1936: XI. t. c.-ben életre hívta azzal a reménnyel, „hogy az intézmény alkalmas lehet arra is, hogy segítségével a fahusi lakosság vezetésére, gazdasági, szellemi, erkölcsi tekintetben egyaránt alkalmas társadalmi réteg alakuljon ki.” (Ind. ad 78. §.)

A törvény elvi szempontja szép és kétségtelenül helyes s azok az intézkedései, melyekkel a hitbizományi kisbirtoko-

⁴ Gróf Teleki Pálnak az Egyesült Nemzeti Liga XVII. országos közgyűlésén mondott elnöki megnyitójából.

kat — ha ilyenek létesülnek — a céljuktól való elvonás és felaprózás ellen egyfelől az elidegenítés és terhelés tilalmában, másfelől a köztörvényi öröklés kizárásával és a családon belül előre meghatározott egyéni kizárólagos utódlás jogával védeni kívánja, alkalmasak és elégségesek is a cél érdekében való védelmére.

Amitől azonban tartani lehet az az, hogy a mezőgazdasági kisbirtokosok, ha meg is értik és át is érzik a törvény célját, abból az okból, ami miatt az oszthatatlan családi birtok főként nem honosodott meg, ez az intézmény sem fog gyökeret verni.

A hitbizományi kisbirtok alapítása is tetszésre van bízva. Ahol egy családban több mezőgazdasági foglalkozást űző fiúgyermek van, nehezen vagy egyáltalán nem szánja rá magát az apa arra, hogy egyik gyermekének juttassa egész birtokát. És nagy kérdésül marad, hogy vajon nem fogja-e ez az intézmény az egyke-rendszer terjedését előmozdítani, amikor az esetek legtöbbszörében a hitbizományi kisbirtok alapítójának és későbbi urának szabad vagyona, melyen az utódlásból kizártak osztozhatnának és ami az önálló családalapítást elősegítené, nem marad?

Igaz, hogy a törvény mentesíti a hitbizományi kisbirtok örökösét egyrészt az oszthatatlan családi birtok esetében annak köztörvényi öröklés tárgyaként való elbánásából származólag e birtokot élvezőre örököstársainak kielégítésével háruló súlyos kötelezettség alól, másfelől pedig gondoskodik a birtok előd özvegyének keresőképtelen kiskorú leszármazóiról olyképpen, hogy a birtok viszonyaihoz mért tartást és a leányivadéknak férjhezmenetel esetére kiházasítást rendel, amennyiben ezek erre rászorulnak és nincs senki, aki eltartásukra köteles volna s ugyanily feltételek mellett az előd keresőképes és nagykorú leszármazóinak is megfelelő tartást biztosít, a leányivadéknak kiházasítását is, de azzal a kötelezettséggel, hogy a hitbizományi kisbirtok gazdasági megművelésében vagy az azzal kapcsolatos háztartási teendőikben munkájukkal családtagokként közreműködjenek. (91. §.)

Azonban sokszor lehet ok arra, hogy a birtokon felnőtt, nagykorúvá vált testvérek, akik atyjuk életében annak gyermekei és családjának tagjai vele egy háztartásban éltek, halála

után — nem is hibájukból — nem maradhatnak meg a családban. Mihez kezdjenek ezek vagyon nélkül? S hátha — amire a törvény úgy látszik nem gondolt — valamelyik testvér nem alkalmas a gazdasági munkára, mi lesz ennek sorsa?

Úgyhogy attól lehet tartani, hogy ezek a nehézségek a családi birtok sorsára juttatják az elgondolásában, alapjában igen helyes hitbizományi kisbirtokot: és hogy eggyel megint szaporodni fog az életbe soha át nem ment holt törvények száma.

Lehetséges azonban az is, ami felette kívánatos is volna, hogy kisbirtokosaink okulva a multakon, meg fogják érteni a törvény üdvös célját és sietve fognak élni az intézménnyel, mely fáradságos életük gyümölcsét, szerzett birtokaikat családjuk számára biztosítja.

Nagy segítségére lehet az intézmény gyökerverésének a „Telepítésről és más földbirtokpolitikai intézkedésekről“ szóló — 1936: XXVII. t. c., amely felfogásom szerint szintén a családfenntartás elvét szolgálja, amidőn egyik céljaként (1. §.) egy-egy család eredményes gazdálkodásának alapjául alkalmas önálló gazdaságok létesítését és a falusi lakosság számára családi otthon céljára alkalmas ingatlan szerzésének előmozdítását jelöli meg.

Ez a törvény, ha céljának megvalósítására szükséges anyagi eszközök nem fognak hiányozni, egyrészt azért, hogy a törvény alapján az arra alkalmas egyeseknek tulajdonába bocsátott ingatlanokat 32 évre elidegenítés és megterhelés, bár nem merev hatályú tilalma alá helyezi, megosztásukat és egyesítésüket ugyanezen idő tartamán belül korlátozza (54. §), másrészt pedig az öröklés útján való nem kívánatos széttagozódást az állami visszavásárlási jog gyakorlásával kívánja megelőzni (58. §.) — bár csak egy emberöltőre is — biztosítja az ingatlanok a család kezében való megtartását. Azok a rendelkezései pedig, amelyek a mezőgazdasági foglalkozást űzők számára lehetővé teszik az állam kezében levő önálló kisbirtok gazdaságok alapítására alkalmas ingatlanoknak kedvező feltételek mellett való megszerzését, továbbá az ily birtok szerzőjének halála esetében az örököstársak között osztály egyesség előmozdítására a kisbirtokot szerzők részére a szükséges lakóházak és gazdasági épületek felépítésére (66. §.) a telepítési

alpból kölcsönnyujtást (73. §.), alkalmasoknak látszanak arra, hogy a hitbizományi kisbirtok egyéni kizárólagos utódlásában a többi testvérrel szemben rejlt ridegséget enyhítse azáltal, hogy a hitbizományi kisbirtok alapítója vagy későbbi ura még életében segítheti többi gyermekét, az öröklésre egyébként hivatottakat birtokszerzéshez, ami a családalapítást is előmozdítja, az egyke terjedésének és a falunak a városba szivárgását is csökkentheti.

Felvetődik azonban az a gondolat — utal erre az 1936: XXVII. t. c. ama szakaszának indokolása is, mely a törvény alapján alakított birtok időleges megkötéséről (54. §.) rendelkezik —, hogy vajjon éppen a családfenntartás céljából nem lett volna-e kívánatos az ily birtokra nézve kényszerűleg különleges öröklési rendet megállapítani a német 1933. évi „Erbhofgesetz“ (R. G. Bl. I. 685. l.) mintájára. Ez ugyanis körülbelül egy millió „Erbhof“-ot, paraszthitbizományt létesít kényszerű módon s ezeket különös szabályok alá helyezi, melyeknek leglényegesebb rendelkezései: az Erbhof fölött élők között és halál esetére való szabad rendelkezés teljes kizárása, a terhelés korlátozása, a feloszthatatlanság és a nő ivadékok erős háttérbeszorítása az öröklésnél, amely szabályok kétségtelenül alkalmasak a családvagyonnak állandó megtartására és a családi érzület öregbítésére.

Odáig minden fenntartás nélkül egyetérthetünk törvényhozásunkkal, hogy a hitbizományi kisbirtok alapítást a birtokos tetszésére bizza s csak ha ilyen létesül, erre nézve állít fel azok megosztása, elidegenítése, terhelése tekintetében kényszerű szabályokat. A német példát követendőnek nem találjuk.

Ámde mikor az állam segítségével, kedvezményesen létesülnek gazdasági egzisztenciák, akkor ezeknek egy rövid emberöltőn túlmenő időre is biztosítását ugyanazok a célok és okok javallják, amelyek megvalósulásukra vezettek. És e biztosítás másként, mint a birtok kényszerű megkötöttségének útján alig történhetik hatékonyan.

A vitézi telek intézményénél nem aggodalmaskodott a törvényhozás az állandó megkötés és a különleges öröklési rend megvalósítása körül. Helyesen. Igaz, hogy ennek alapja a telek adomány jellege. Az 1936: XXVII. t. c. alapján földhöz jutottak szorosán véve nem ajándéku kapják a birtokot, hanem

megvásárolják, de kedvezményesen és állami segítséssel, ami az adomány egyik válfaja. Ilyen volt az 1920: XXXVI. t. c. 70. §. alapján az egyeseknek kedvezmények alkalmazásával juttatott minden olyan ingatlan is, melyet az Országos Földbirtokrendező Bíróság (O. F. B.) családi birtokká nyilváníthatott. Ezekre nézve családfenntartási tekintetből a különleges öröklési rend beállítható lett volna különleges rendeltetésüknél fogva, amint ez a vitézi telkek és hitbizományokra nézve történt is anélkül, hogy az általános öröklési rendet ezzel megbolygattuk volna. Az általános öröklési rendet csak az változtathatná meg és érintené alapjában, ha pl. minden mezőgazdasági kisbirtokra nézve mondatnék ki a maitól eltérő öröklési rend. Erre pedig nem gondolunk.

E nélkül attól tartunk, hogy jámbor óhajtásnál nem egyéb az az elgondolás, hogy 32 esztendő, amely időre a korlátozó rendelkezések fennállanak, elég arra, hogy a birtok a családdal úgy forrjon össze, hogy annak megtartása érdekében kényszerítő intézkedések már nem szükségesek és hogy ezek a kisbirtokok azon túl is a kisbirtokos népréteghez tartozók kezén fognak maradni, ahogyan ezt a törvény alapjául szolgált javaslat indokolása (ad 54. §.) mondja.

Ne feledjük, hogy ami a régi magyar birtokos osztály lába alól a földet kihúzta, ami a föld megmozdulását, eladósdását és egyik oldalon a föld elaprózódását elősegítette, másik oldalon pedig egy és más hatásban káros latifudiumokat növelt, végsőleg az ősiséghez tapadt, hatásaiban ártalmas közjogi és dologi elemek lenyesése helyett annak egészes megszüntetése, teljes eltörlése volt, amint Európaszerte is a földnek teljesen portékává válása hasonló bajokat idézett elő. Ha ezeknek megismétlődésétől félünk — és joggal — s ezt megelőzni kívánjuk, ezt csak a földnek megbízható kezekben állandó megtartását biztosító intézmények útján érhetjük el. Népünknek a családias gondolkodásra nevelése, a föld szeretésre tanítása, bár tagadhatatlanul szükséges és jótékony tényezők a családfenntartás gondolatának ébrentartására; de a vagyon egybentartására, ami a családfenntartásnak biztos alapja, annak intézményes biztosítékai híjában nem elégségesek.

Magunk részéről azt találtuk volna helyesebbnek, ha a

Telepítési törvény szerint különleges jogi minőséggel felruházott ingatlanoknak ebbeli minősége nem kötött volt időhöz és hogy a különleges öröklési rend beállítása híján legalább is azok az eszközök, melyeket a törvény 57. és különösen 58. §-a a birtok megosztásának megakadályozására az államot megillető visszavásárlási jogban, továbbá a megosztás nélkül való egyezség kötésének megkönnyítésére az örökös társak pénzben történő kielégítése céljából kölcsönnyújtásban és egyes örökös társaknak más kisbirtokhoz való jutásában lehetőséget ad, 32 éven túl is használhatók lettek volna. Csak így volna remélhető, hogy ezekben a birtokosokban „a nemzet egészséges, fejlődésre képes rétege” kifejlődhetik. Egy nemzedék erre kevés.

V.

Újabb jogunknak ezek az intézményei, amelyeket eddig elé megemlítettünk, azonban csak különlegesek, a nemzet kis rétegét fogják át még abban az esetben is, ha ez élni fog velük. Új hitbizomány, főként pedig hitbizományi kisbirtok — tartunk tőle — nem sok fog létesülni legalább is egyelőre. A vitézi telkek száma nem nagy. Az sem tudható, hogy a Telepítési törvény alapján hány önálló gazdaság fog keletkezni. E részben az állam pénzügyi ereje is jelentékeny tényező, ne meg az is, hogy sokan vannak-e olyanok, akik ilyen birtokot szerezni óhajtanak és rendelkeznek egyszersmind a törvény kívánta anyagi eszközökkel; mert a törvény a multak tapasztalatai alapján arra a csak helyeselhető álláspontra helyezkedett, hogy „egészséges egzisztenciáknak földhöz juttatása útján való teremtése csak olyanoknak a körében bízhat a siker reményével, akik már a maguk erejéből is szert tettek bizonyos vagyoni erőre.” (Ind. a 45. §.-hoz.)

És mindezek az intézmények számban nem nagy terjedelmük mellett főként egy foglalkozási ág, a mezőgazdaságot művelők körében bírnak családfenntartó jelleggel. A kívántos pedig az — amint erre már rámutattam —, hogy a kereskedői és iparos osztályok körében is alakuljanak, fejlődjenek, éljenek a nemzeti érzés ápolására alkalmas történeti multtal bíró családok. A hagyományok ápolása a kereskedelemben nem

kevésbé fontos éltető eleme az állami életnek és nagyobb üzletnél az ági öröklés époly jelentőségű, mint ingatlanoknál s a cél és ok is ugyanez. Sőt a mezőgazdasággal foglalkozók körében is az a kívánatos, hogy olyan családok is fennmaradjanak, amelyek sem hitbizományi kisbirtok alapítás, sem más különleges törvény alapján nem szerezték meg erre a vagyoni alapot, de a nélkül is él bennük az együvé tartozás érzete, a családi szellem s a vagyon együtttartásának vágya.

Ez a cél csak a jognak olyan intézményei útján érhető el, melyek azt általában mindenkire nézve lehetségessé teszik.

Erre pedig természeténél fogva az általános magánjog alkalmas és hivatott. Tegyük hozzá azonban mindjárt, hogy kevésbé hatékonyan, mint különleges törvények; mert elég és erős eszközei erre nincsenek.

Annyi azonban bizonyos a történeti tapasztalatok alapján, hogy az általános magánjognak olykor céltévesztett, máskor céltudatos intézményei főként az öröklési jogban a történeti családok teljes pusztulásához, kiveszéséhez juttattak nemzeteket, amelyeket azután évszázados vergődés sem tudott pótolni.

Már példázgattam ezt nemzetünk történetéből vett képpel: az ősiség teljes eltörlésével, de legtanulságosabb példája ennek a francia Code civil, amely a partage en nature kimondásával és a későbbi francia bírói gyakorlatnak a törvényt is félreértő tűzön-vízen keresztülhajtó ítélkezésével odáig jutott, hogy az annak veszélyeit átlátók saját hazájában Code civil-t nem megtisztelően „cette machine hacher le sol“ elnevezéssel jelölték meg.⁵

Sokszor idézik Napoleonnak fivéréhez, Józsefhez, az újonnan választott nápolyi királyhoz 1806. június 5-ről keltezett levelét, amelyben azt írja egyebek között, hogy a Code civilnek az a nagy előnye, hogy amely vagyon nem hajlik a trón felé, pár év alatt széthull s csak amit a király fenn akar tartani, az marad meg; azért — mondja a levél —

⁵ „Il est constant que le Code civil cette machine a hacher le sol necessé de transformer la grande propriété en moyenne propriété et la moyenné en petit“. Dechanel 1897 július 10-i beszédéből (Hedemann: Die Fortschritte stb. II. R. első fele 85. l.).

buzgólkodtam én a Code civil mellett s ez az, ami engem annak behozatalára vezetett.⁶

Ámde ha az általános magánjog öröklési joga vezethet a vagyon szétmállásához s ez által történeti családok elpusztulásához, akkor viszont arra is alkalmasnak kell lennie, hogy a családok fennmaradását is biztosíthatja. Erre ugyancsak jó példa régi jogunk ősisége.

Távol áll tőlem, hogy azt hosszasan bizonyítgassam is. Amit e részben csak el lehet mondani, mindazt megírta meggyőző erővel Grosschmid Béni a kérdést teljességében átfogó, mély alapossággal, erős nemzeti érzéssel telt örökbecsű munkáiban, melyeknél e tárgyban szebb, tartalmasabb olvasmány a magyar irodalomban nincs.⁷

Beérhetem e helyen annak megállapításával, hogy ami az Országbírói Értekezet (O. É.) révén régi jogunkból az ősiség alap gondolataként mai jogunkba az ági öröklésben átszármaazott, azt „Magyarország Magánjogi Törvénykönyve“ c. alatt az országgyűlés képviselőházában 1928-ban benyújtott törvényjavaslat Ági öröklés c. fejezetében dicséretes igyekezettel kívánja a jövőre is megőrizni. Teszi ezt kétségtelenül nem pusztán a jogfolytonosság megőrzése okából, hanem azért, mert a nemzeti közmeggyőződés ezt tartja helyesnek különös tekintettel a családiasságra is. Bizonyításra sem szoruló tapasztalati tény és így igazság ugyanis az, hogy az ági öröklés a vagyont a családok körében tömöríti, minthogy minden későbbi halál esetében mind és mind kevesebben vannak,

⁶ „Etablisséz le Code civil à Naples. Tout ce qui ne vous sera pas attaché va se detuire alors en peu d'années, et ce que vous voudrez conserver se considera. Voila la grande avantage du Code civil. Il fauf etablir le Code civil chez vous. Il consolidera votre puissance, puisque par lui tout ce qui n'est pas fideicommiss tombe, et qu'il ne reste plus de grands maisons que celle que vous érigez en fiefs. C'est ce qui m'a fait précher ma Code civil et m'a porté a l'établir“ (Memoires du roi Joseph, Paris 1853 II. 275. l. Idézve Hedemann: Die Fortschritte etc. c. munkának előbb említett helyén 84. l.).

⁷ E munkák (Öröklött és szerzett vagyon. Kiskorúak utáni törvényes örökösödésről. Az örökösödési törvénytervezetről. Családfenntartás és örökjogi javaslat. Az örökjogi törvényjavaslat) összegyűjtve található, Zsögöd Benő: Magánjogi tanulmányok stb. című gyűjtemény I.—II. kötetében. Budapest 1901.

akikre az öröklött vagyon szállhat; míg a parentalis öröklési rendszer azt szétszórja, mert minél távolabbi parentélára száll az örökség, annál több részre oszlik. Előbbi tehát a családi összetartozás érzését ápolja, midőn törvényes öröklés esetén csak azoknak adja, akik annak szerzőjével rokonságban állanak; utóbbi pedig azt lazítja azáltal, hogy olyanoknak is részt ad belőle, akiket a vagyon szerzőjéhez családi kapcsolat nem fűz.

És csak emeli jelentőségét az a helyesnek mondható rendelkezés, mely szabállyal a természetben meglévő ági vagyontárgyakat természetben adatja ki az ági örökösnek. (1808.)

Az ősök emléke, a család hagyományai ahoz a házhoz, földhöz, üzlethez fűződnek, amely az ősök munkás életének eredményei. Következőleg a családi érzületet, a családias gondolkodást jobban tartja ébren az, ha a kései ivadék ugyanabban a házban lakhatik, ugyanazon a földön gazdálkodhatik, ugyanabban az üzletben tevékenykedhetik, amelyben elődei laktak, munkálkodtak, mintha azoknak pénzértékével elégitik ki őket.

Ami kívánnivalót az ági öröklés tekintetében a Javaslatl szemben támaszthatónak tartok az az, hogy nem vonja meg az ági öröklés gondolatának következményeit a családbeliek oltalmára az ingyenes elidegenítésekkel és a halál esetére idegeneknek juttatással szemben.

Semmi nehézséget nem látnék abban, hogy az öröklött vagyon ingyenes elidegenítés és végrendeleti intézkedéssel szemben, ha az nem családbelieknek juttatná azt, az ági örökösöknek mintegy kötelesrészéül minősítették. Nagyban emelné ez az ági öröklés jelentőségét és igen jól szolgálná a családfenntartás intézményét az által, hogy az elődökről szállott vagyonnak a családban megmaradását biztosítaná olyan esetben, mikor annak idegen kézbe jutását nem gazdasági szükségesség javallja, hanem az inkább könnyelműségnek vagy a családi érzés meglazulásának a következményéül jelentkeznék.

Az ági öröklés mellett, mely a törvény rendelkezése alapján tartja össze a család vagyonát olyan esetben, amidőn az örökhagyó végrendeletet nem tett, mellyel másfelé szállítja el a vagyont s különösen pedig, amikor ilyet kiskorúsága miatt

nem tehetett s ennél fogva az elődökről szállott vagyon azok családjába tartozók kezére juttatja, van az öröklési jognak még egyéb módja és lehetősége is arra, hogy a családvagyon fenntartás eszméjét szolgálja vagy annak útját állja.

Egyikét ezeknek a végrendekezésre képes örökhagyó kezébe adja az utóörökösödés rendelkezésében, rábízva, hogy aki családjá körülményeit legjobban ismeri, éljen vele vagyonaának legalább egy emberöltőn át való egybentartása céljából, különösen, ha attól tarthat, hogy örököse kezén a vagyon veszendőbe megy.

Hogy az utóörökösödés intézménye a családvagyon egybentartásának igen hatékony eszköze, azt az intézmény ismerői előtt bizonyíthatni fölösleges, lévén az kicsiben hitbizomány, melyről tudott, hogy a családfenntartásnak leg-hatásosabb szolgálója. Ezért is tiltja ezt el kereken a Code civil 896. §: „Les substitutions sont prohibées“, mely a szabadság gondolatától megmámorosodva magával jutott ezzel ilykép kiegyenlíthetlen ellentétbe.

A M. J. 1914. §. az utóörökös nevezést megengedi s ezzel családfenntartó intézményeinek számát növeli. Más célok szolgálatától keresztezten abban a veleszületett gyengeségben szenved, hogy csak egy-ízben van helye (2054. §.) s ennek is csak abban az esetben, ha az örökhagyó halála után harminckét éven belül nyílik meg, kivéve ha az utóörökösödés az előörökösnek vagy az örökhagyó halálakor már életben levő utóörökösnek személyében beálló eseménytől függ, vagy ha az örökhagyó halálakor már életben lévő ember vagy születendő gyermeke van utóörökösnek nevezve. (2053. §.)

Nem állja azonban annak útját semmi s ez által a cél szolgálatában álló jelentősége csak fokozódhatik, hogy minden utóörökös, aki erre képes s ha elég élenken él benne a családi érzület és családfenntartás gondolata s a családhoz tartozás vágya, utóörökös nevezéssel álljon szolgálatába a családfenntartás elvének. Amennyiben pedig ezt nem teheti és mag nélkül halna el, az ági öröklés úgy is ott áll az elv megvalósulásának segítségére. Mert, hogy az utóöröklésnek, mely az életben mégis csak ritkábban szólalhat meg, csak az ági örökléssel kapcsolatban van gyakorlati értéke, önmagában pedig a családfenntartás szempontjából alig ér valamit, az nyilván-

való abból, hogy csak a törvényes öröklés lévén általános jellegű, csakis a vagyontömörülést és megtartást biztosító ági öröklés, mint törvényen forduló s tehát általános, mindenki számára nyitva álló útja az öröklésnek, szolgálhatja a családfenntartás gondolatát egyetemesen, amit a substitutio természeténél fogva csak kevésszámú családra nézve biztosíthat.

Kétségtelen azonban, hogy ági öröklés és substitutio egymást kiegészítő voltukban szerencsésen illeszkednek be olyan törvény rendszerébe, mely a családíság tekintetere figyelemmel kíván lenni. S ezt joggal írhatjuk útbanlevő magánjogi codexünk egyik előnyös tulajdonságai közé.

Egyéb más rendelkezéseiből is kiviláglik ugyanis, hogy a családfenntartás szempontjára — a mennyire csak lehet — eléggé súlyt helyezett.

Ezt tartom kiolvashatónak az örökösársak részére biztosított *elővásárlási-jogból* arra az esetre, ha egyik örökösársnak örökrészét vagy valamelyik hagyatéki tárgyból járó illetőségét az osztály előtt harmadik személynek eladja és a részükre megadott *megváltási jogban* másnemű elidegenítés esetében. (2123. §.)

Ezt mutatja a Javaslatnak az a nagy horderejű rendelkezése, amely szerint ha a hagyatékhoz a középirtok terjedelmét meg nem haladó oly mezőgazdasági jószág tartozik, amelyen az üzemet okszerűen csak a jószágnak egységben fenntartása mellett lehet folytatni, az örökgyónak kötelesrészre jogosult ivadéka mint örökösárs követelheti, hogy a jószágot az ő osztályrészébe adják, feltéve, hogy az átvételre jelentkező ivadék a gazdaság továbbvitelére alkalmasnak mutatkozik. (2138. §.)

Ez a lehetőség amíg egyfelől a birtok elaprózását akarja lehetőleg megelőzni, addig másfelől a családvagyon egyben tartásának s vele a család tovább élésének útját egyengeti.

Amit e részben a Javaslat hiányául vélek felemlíthetőnek az az, hogy a családfenntartó gondolatát csak a mezőgazdasági jószágokra korlátozza és nem terjeszti ki ipari és kereskedői üzletekre is. Amint ezek tekintetében az ági öröklést mezőgazdasági jószágokhoz hasonlóan kívánatosnak mondtuk, úgy az arra alkalmas örökösársnak kezében egység-

ben fenntartását örökösödési osztály esetében is *pari ratione* indokoltnak látjuk.⁸

Kiegészíti mintegy a közép- és kisbirtok egységben fenntartása érdekében említett rendelkezést a Javaslatnak az a további tétele, hogy a jószág hozadéki értéke szerint vétessék számításba, amit azután ily esetben egy másik ivadék kötelesrészének kiszámításánál is alkalmazandónak rendel. (2018. §.) A forgalmi érték ugyanis, amelynek különben irányadónak kellene lennie, azzal a veszéllyel járna, hogy olykor indokolatlanul magasra emelkedve lehetetlenné tenné a jószág átvételét a hozadékaival ily esetben arányban nem álló terhek miatt vagy pedig azt eredményezné, hogy az átvevő kénytelen lenne túlterhelni a jószágot vagy esetleg elidegeníteni, hogy a vállalt terheket kifizethesse.

Lehet, hogy némelyek szemében: elővásárlási-, megváltási jog, utóöröklés, hozadéki érték mindezek kicsiségeknek látszanak és alig jelentenek valami értéket a családfenntartás nagy elvének szempontjából. Hogy kisszerűek: megengedem; de nem jelentéktelenek. Csak úgy, mint a habarcs vagy más ragasztó anyag a téglához és kőhöz viszonyítva az épületet egészében nézve.

Ha más értékük nem volna is mint csak az, hogy jelzik azt a szellemet, mely a törvényt átlengi és az irányt, amely felé halad, a célt, melyet megvalósítani óhajt, már elég ok arra, hogy helyet találjanak a törvényben. Ott, ahol hiányzik, könnyen vezethet a törvény gondolatának, akaratának ellaposítására, sőt lehet, hogy megghiúsulására. Ezért a törvényhozó igen bölcsen teszi, ha azokat az elveket, amelyeket követ, ott is kifejezésre juttatja, ahöl annak látszólag kevés a gyakorlati jelentősége, minthogy ezzel csak emeli magának a követett elvnek fontosságát és nagyban elősegíti a köztudatba átmenetét.

Ámde jelentőségük ezen túl megy. A hozadéki érték horderejére rámutattunk.

Az örökösársak részére biztosított elővásárlási- és megváltási jog nélkül sok esetben nem volna lehetséges a család-

⁸ Ez a gondolat már kifejezésre is talált. I. Főelőadmány IX. kötet 431. l.

vagyon meg- és egybentartása. A substitutio hiánya pedig, hasonlóan azzal a következéssel járna, hogy oly esetekben, amidőn az örökhatyó vagyonának együttmaradását óhajtja, erre hiányoznék törvényben biztosított eszköze és a törvény megfosztaná egyben önmagát a családias szellem nevelésére alkalmas egyik jelentős tényezőtől.⁹

VI.

Az elmondottak — úgy vélem — eléggé rávilágítanak az útra, melyet legújabb jogunk a családfenntartás elvének irányában megtett és amelyen a cél felé halad.

Aki a család jelentőségét a nemzeti társadalom és az állam életére vonatkozásában egyaránt felismeri és átlátja, azt megnyugvással töltheti el annak szemlélése, hogy miként szökken új és erős hajtásba régi jogunk családias és a családok fenntartását kívánó és elősegítő szelleme a XIX. század túlzásba esett individualisztikus eszméinek ellenhatásaként.

A harc, melyet az egyedies — szabadelvű szemléleti módal szemben a közösségi, a kollektív eszmei áramlat vív, még nincs egészen eldöntve.

Minden jel arra mutat azonban, hogy amint a XIX. század magánjogában az előbbi felfogás került felül, úgy a XX. század jogának iránya az utóbbinak győzelméhez vezet. Már halljuk a törelmetlen kopogtatást jogunk ajtaján, mellyel a közösségi tulajdon kér bebocsáttatást. S ki látja előre, hogy holnap mily szélesre tárul az fel előtte?

Nálunk a közösségi, különösen a családias felfogás magánjogunk sok évszázados szellemének egyenes iránya, amelytől csak itt-ott történt elhajlás. S még a kisiklásban is a magyar bírói gyakorlat és tudomány mindig igyekezett megmaradni azon az úton s ha letérés volt, visszatérni az ösvényre, melyet a nemzeti genius mutatott. A gyakorlatnak és

⁹ Hangsúlyozza ezt Zsögöd is: „A magyar öröklés az által, hogy vele magában a felsőbb törvényakarásban is a substitutiók családias-nemzetségi szelleme testesül meg; az individuumot bátorítja, hogy ilyes dispositiókat tegyen.“ (Családfenntartás és örökjogi javaslat, Magánjogi tanulmányok II. 321. l.).

tudománynak nemzeti szellemet ápoló, a történeti alapokon nyugvó bevált intézményeket őrző munkája termelte meg gyümölcsként a M. J.-nak a családfenntartás gondolatát szolgáló rendelkezéseit. És ismerjük el, hogy maga a törvényhozás is a szélsőségek felé hajlás helyett inkább a dicséretes tartózkodás álláspontjára helyezkedett.

Ez a bölcs mérséklet jellemzi mai törvényhozásunkat is azokkal az intézményekkel szemben, melyeknek magjait erős nyugati szelek hordják szárnyaikon szanaszét. Láttuk ezt a családi hitbizománnyal és legújabb telepítési törvényünkkel kapcsolatban.

Ez a megfontolt tartózkodás és bölcs önmérséklet biztossítja annak, hogy — amit óhajtani kell és remélni lehet — az egyedies és közösségi világszemlélet között fennforgó ellentét kiegyenlítése, ami századunknak látható célja és törekvése, úgy fog megtörténni, hogy a közösségi gondolatnak érvényesülése nem fogja az egyedet elnyelni, hanem csak megérteti vele, hogy ő maga csak porcikája egy fölötte álló, őt is magába foglaló közösségnek, amellyel együtt kell éreznie s amellyel szemben egyedi szabados túlkapásainak helye nincs. De biztossítja viszont annak is, hogy az egyben-másban szabados-ságba fajzott szabadság eszméje, mely a magánjogban is nem egy üdvös gyümölcsöt termelt, nem fog szolgaságra vezetőleg elpusztulni. A bűnök, hibák mellett, amelyeket a szabadság elvének túlhajtásai a magánjogban is előidéztek, a szabadság gondolatának testté válása e téren is nem egy helyes és üdvös eredményre vezetett.

A közösségi gondolat megvalósulásának a magánjogban a családon túl is van bőven tere. De a család körében és pedig nem abban a szűk terjedelemben, melyre a család fogalma a múlt században összezsugorodott, hanem a régi magyar felfogás szerint véve a családot, érvényesülhet az, igazán hatékonyan és üdvösen ébren tartva és élesztve az összetartozás érzetét.

Határt szab azonban itt is egyfelől az egyke nyavalyájának veszedelme, másfelől pedig az öröklésre hivatott atyafiak sorsa, ami útját állta az oszthatatlan családi birtok meggyökeresedésének is, s ami a törvényhozást is a telepítési törvényben a félúton való megállásra készítette. Mert habár az egyke

kérdése nem szorosan magánjogi is, de a társadalmi és nemzeti élet jelenségeinek sokszor nem is sejtett, még többször meg sem látott összefüggéseinél és a jogintézmények kölcsönhatásainál fogva a jognak minden terén óvatosan kell figyelni arra, hogy az egyik intézmény ártólag ne befolyásolja a másikat, sőt inkább, hogy az egyik segítse a másikat céljában s hogy tehát, amit nevelésügyi, meg gazdaságpolitikai intézkedések az egyke veszély elhárítására jót tesznek, azt az öröklésjogi intézmények túlzott merevségükkel ne veszélyeztessék. Ez pedig könnyen bekövetkezhetnék, ha a családfenntartás gondolatát minden másra vetett tekintet nélkül a végső következtésekig törekednék a magánjog megvalósítani. És hogy amit jót gondol tenni a vagyon egybentartása révén, azzal ne idegenítse el a családból az ahhoz legközelebb tartozókat, mostoha sorsra hagyva őket, el sem oszlatható gondot okozva a népjóléti igazgatásnak.

Jóslásokba azonban nem kívánunk bocsátkozni. Aki a ma jelenségeit észleli és vizsgálja, az sem történetet nem ír, sem jövőt nem rajzol. De amint az ember jártában egyik lábával mindig a múltban áll, és amint a jelen eseményeit, tüneményeit sem láthatjuk jól, ha előzményeire legalább futó pillantást nem vetünk s az legyen magyarázata annak, ha többször vetettünk tekintetet jogunk multjára s ha olykor már elmondott igazságokat ismételtünk is meg: azonképpen a jelen mindig a jövőnek előkészítője. A mára eső tekintet félszemmel már a jövőbe is sandít s ez tegye megérthetővé, hogy jogunk irányának elérhető állomásai is szemünk elé vetődtek.

Én bízom a jövőben — a múltba vetett pillantással: mert azt látom, hogy a magyar nemzeti lélek jelene multjával kezd újra összhangba jutni, ami a nemzeti sajátságokat leginkább kifejező család- és öröklési jog régi bevált intézményeinek megőrzésében és új ruhába öltöztetésében s ezek által a családfenntartás elvének új életre kelésében örvendetesen mutatkozik.

A nemzet intézményeiben él s ha van, ami a nemzet életét és fennmaradását biztosítja, történetre visszatekinthető családjai kétségtelenül a legelső heyet foglalják el ebben, méltán nevezhetve azokat a nemzeti lét sziklafalainak. Következőleg mindaz, ami a családi összetartozást, a családi érzü-

let ébrentartását elősegíti, az egyszersmind erősíti a nemzet egységét és biztosítja fennmaradását, mert a nemzet életfájának gyökerét táplálja.

Nyugati nagy népek talán ismerve, talán nem tudva kezdik jogukban meggyökereztetni azt a gondolatot, amely Nagy Lajos korától Werbőczyn át évszázadokon keresztül vezető eszméje volt a mi magánjogunknak az ősiségben: A család-fentartás elvét.¹⁰

Nekünk, akik e gondolattól csak elvileg szakadtunk é egy mámoros pillanatban, de lelkünkben élt az folyton folyvást azóta is, — hol olykor elhalványodva (a mult század 70-es éveiben), hol máskor meg élénk színben (a mult század végétől különösen), — csak jogunk folytonosságát kell helyreállítanunk, helyesebben szólva biztosítanunk. S ez az, aminek történést örvendező lélekkel szemlélhetjük.

¹⁰ L. különösen Németországra vonatkozásban Hedemann: Die Fortschritte etc. II. R. 2. fele 19. §.